

Gréczi-Zsoldos Enikő

Szabó István XIX. századi kazári plébános nyelvészeti tevékenysége

A *Palócföld* 1999/3. számában *Vasvári Zoltán* emlékezett *Szeder Fábiánra*, arra a tudósra, aki tudományos igényvel elsőként kutatta a palócok eredetét, nyelvét, s a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratban többször leírást is ad e népcsoportról.

Ez az 1817-ben útjára indult tudományos igényű orgánum legfőbb tárgyköréként a helyismereti és a népleíró tanulmányoknak mintegy másfél évtizeden át adott teret. A 20-as években a nemzeti irodalom gondolata a folyóirat számára is fontossá vált, a nemzeti eredetiség és a konfliktusmentesség eszméinek jegyében nemest és jobbágyot próbált közelíteni egymáshoz.

Vörösmarty Mihály szerkesztése idején (1828-1832) a hagyományápolás, a reformtörekvések és az európaiság-tudat egyaránt helyet kapott a folyóirat lapjain. Legújabb irodalmi lexikonunk szerint „... a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-1932 közt szellemi életünk legfontosabb fejlődésfolyamatait foglalta magában.”¹

A törekvésekben, az irodalmi ízlés és a széles olvasótábor kialakításában a szerkesztőkön kívül a folyóiratban publikáló szerzőknek is meghatározó szerepük volt. *Vörösmarty Mihály* az általa szerkesztett első kötetben *Kazinczyt* és *Kölcseyt* is megszólaltatta; *Toldy Ferenc* *Vörösmarty*-tanulmánya 1826-27-ben jelent meg, a hagyományápolók közül a palócokra különös figyelmet szentelők közül *Szeder Fábián* mellett a Nógrád megyéhez szintén kötődő *Szabó Istvánról* érdemes megemlékeznünk.

Szabó Istvánt az irodalomtörténet műfordítóként ismeri. *Beöthy Zsolt* 1896-os munkájában A műfordítók 1830-1867-ig címszó alatt szól róla egy rövid bekezdésben. Elismeri a szerző irodalmunknak tett szolgálatát, művei poétikai felépítését azonban nem tartja tökéletesnek: „*Mind e fordítások (...) tartalmilag hívek ugyan, de fájdalom költői érzék nélkül valók; inkább filologus, mint poeta kezére vallanak.*”²

A Veszprém megyei, 1801-ben Bakonyszentkirályon született *Szabó István* egyes görög klasszikusok fordításával gazdagította a XIX. század irodalmát.

A Magyar Tudós Társaság által kiadott *Hellen Classicusok magyar fordításokban* című vállalkozás 2. kötete a *Szabó István* fordította Homérosz-mű, az *Odüsszeia*.³

A Kisfaludy Társaság *Hellen Könyvtárának* egyik kötetében *Iszokratész* négy beszédét közölték fordításában.⁴ Kassán 1831-ben *Virágok a Görög Anthologiából* címmel jelentették meg

versfordításait. szabó Istvánért első irodalmi sikerei idején maga Széchenyi István is lelkesedett, sőt személyesen is óhajtotta őt látni és ismerni. Szabó István irodalmi működésének kezdeti időszaka egybeesik Széchenyi fellépésével. Az ez időtájban előtérbe került nemzeti törekvések is ösztönözheték szerzőnket a népnyelvvel való foglalkozásra: „Ekkor vomult be először az eddig lenézett »paraszt nyelv«, az édesen zengő magyar nyelv a főurak palotáiba ...”⁵

Szabó István figyelmét mindennapi hivatása az Isten szeretete és az emberek gondjai, örömei felé fordította: 1826-ban Rozsnyón szentelték pappá, 1827-től 1837-ig Karancskesziben volt káplán, 1857-től Kazáron volt plébános haláláig, 1892-ig. Református szülőktől származott ugyan, de korai árvasága miatt jötevéjére, gróf Esterházy László rozsnói püspökre maradt a gyermek gondviselése, hatására és a rozsnói premonstreieknél való nevelkedése miatt áttért a katolikus hitre.

Karancskesziben és Kazáron szolgálva figyelte az itt élő egyszerű emberek beszédét, lejegyezte, gyűjtötte szófordulataikat. Maga vallja egyik írásában: „A' Karancs-keszi parochián, hova mint anyaegyházhoz K.Berény, Bocsár-Lapujtó, K.apátfalva és K.ala (Karancsalja-a szerző) főkegyházak tartoznak, hét esztendeig és kilenc hónapig szolgáltam káplánképen; (...) Az alatt jó alkalmam volt a palócznyelvet és szokásokat kitanulnom.”⁶

Szabó István saját bevallása szerint a Tudományos Gyűjteményben közzétett 1817-es felhívás serkentette őt a palócság mélyebb kutatására: „Előbb nem láttam egyebet a' palócz nyelvben, mint idomtalan szórontást, és példátlan elrívást a' köz magyartúl, azóta meggyőződtem, hogy a' kettő közt tetemes ugyan a' különözés, de minek az a' tanuságos oldala van, hogy a' köz magyar még rendetlenebb formákkal bír olykor, hogy mit mi haza szerte botránykozás nélkül gyakorkunk, azt a' palócz nép egy tömeghen teszi legalább ...”⁷

A Tudományos Gyűjtemény 1836/2. számában érdekes vállalkozása látott napvilágot: a klasszikusok tiszteletét és a palóc tájszólás különlegességét ötvözve *Hérodotosz* történeti munkájának egy részletét, a themopülai csatát írta át „Karancs-tájéki palócz nyelven”. „Közéő léveen a' Pessák beüteeese, a' Thermopylaeben vaot Hellenek meffeelemlettek, ees ótávozárou tanakodtak” – kezdi érdekes munkáját.

Egy esztendő múlva jelent meg a palóc nyelvjárásról *Karancs-vidéki palócz nyelv* címmel írott tanulmánya *Tek. Horváth István Urnak, a' palócz Nyelv és Nép bölcs Barátjának ajánlva*. (Ő tette ugyanis közzé a Tudományos Gyűjteményben „egy hazafi” álnéven azt a pályázati felhívást, amelyre Szeder Fábián is elküldte a palócokról szóló munkáját.)

Szabó István tanulmányát rövid geográfiai leírással indítja, behatárolja azt a földrajzi területet, amelynek tájszólásáról kíván értekezni. Azért is célszerű ezt megtenni, mert a palóc nyelvjáróterület kiterjedtsége miatt változatokat mutat, s ő maga is felismeri, hogy a Szeder Fábián által közölt palóc nyelvi jellemzők nem teljesen egyeznek meg a Karancs-vidéken hallott palóc beszéddel: „Azon palócz beszéd, melyet n. t. Szeder Fábián és prof. Hollók Imre urak leírtak, különbözni látszik a' Karancs-vidékiektől némellyekben;”⁸

S valóban, a Szabó István által felvázolt nyelvjárási area a későbbi dialektológiai szakirodalom alapján, elsősorban *Imre Samu* nyelvjárás-felosztását követve, jól azonosítható a tulajdonképpeni középpalóc területtel.

A tanulmányban a fentebb idézett önvallomás után szisztematikus felépítésben, öt részre tagolva szól az általa Karancs-vidékinek aposztrofált nyelvjárási területről. Általános megjegyzéseit követően külön részben szól a jellegzetes mássalhangzókról, s ezek kapcsolódásának törvényeiről, külön a magánhangzók természetéről, a negyedik részben alaktani, szótani, etimológiai

megjegyzéseket közöl, s lezárva értekezését *Versek Karancs-vidéki palóc nyelven* címmel az Iliászból közöl egy részletet palóc nyelvjárásban.

Szabó István munkássága a palócok földjének és népének kutatásában, ismertetésében úttörő példának számított korában. Emlékezzünk hát az irodalmárra, történészre, filológusra, nyelvészre, aki a Magyar Tudós Társaság és a Kisfaludy Társaság tagjaként korában a jeles tudós férfiak között foglalt helyet! Emlékezzünk a karancskeszai káplánra és kazári plébánosra, aki ide kerülve élete végéig csendes visszavonultságban, szegénységben élt tudományos könyveinek, méheinek és virágainak társaságában, és arra a mecénásra, aki szerény javadalmaiból még jótékonykodásra és irodalompartolásra is tudott áldozni. 1926-ban *A Munka* című helyi lapban írja *Dzsida József*, hogy Kazáron élnek még olyanok, akik feledhetetlen emlékü lelkipásztorukként emlegetik Szabó Istvánt. Újítsuk meg emlékezetünkben e tudós ember írói portréját, akinek születése 200. évfordulóját ünnepeljük a jövő esztendőben!

Jegyzetek

¹ Új magyar irodalmi lexikon I-III. Főszerkesztő: Péter László. Bp., 1994

² Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom története*. Bp., 1896. 782-3.

³ Szabó István: *Homer Odysseája*. In: *Hellen Classicusok magyar fordításokban*. II. kötet. Kiadja a Magyar Tudós Társaság, Pest, 1846

⁴ Szabó István: *Isokrates négy beszéde*. In: *Hellen Könyvtár*. II. kötet. Kiadja a Kisfaludy Társaság Pest, 1846

⁵ *Dzsida József: Egy magyar hellenista centennáriumán = A Munka*, 1926. március 20. 1-2. p.

⁶ Szabó István: *Karancs-vidéki palócz nyelv = Tudomány Gyűjtemény*, 1837/1. 43. p.

⁷ Szabó István i. m. 43-4. p.

⁸ Szabó István i. m. 45. p.